

АНАЛІЗ СТАНУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

©2024 ЗВАРИЧ О. І., ВОЛОШИН В. В.

УДК 368. 914 (477)
JEL: J01; J1; J14; J26; J32

Зварич О. І., Волошин В. В. Аналіз стану недержавного пенсійного страхування в Україні

Ця стаття присвячена дослідженню недержавного пенсійного страхування в Україні. Із використанням системного та синергетичного підходів, а також методів: аналізу і синтезу, балансового, графічного, індукції та дедукції, монографічного, порівняльного, статистичного, табличного та контент-аналізу проведено дослідження з метою оцінки стану недержавного пенсійного страхування в Україні та розкриття його особливостей і пріоритетів подальшого розвитку на сучасному етапі реалізації пенсійної реформи. Визначено перелік фінансових інститутів, які беруть участь у реалізації механізму недержавного пенсійного страхування, та розкрито систему їх взаємовідносин. Висвітлено особливості діяльності та обов'язки основних суб'єктів недержавного пенсійного страхування, проаналізовано базові показники функціонування недержавних пенсійних фондів. Виявлено, що недержавне пенсійне страхування не змогло залучити значну кількість учасників, а наявні в Україні інвестиційні фінансові інструменти жорстко обмежують можливість диверсифікації ризиків і отримання вищого за рівень інфляції інвестиційного доходу. Визначено, що одним із важливих напрямків розвитку недержавного пенсійного страхування є сприяння залученню в цю сферу більшої кількості банківських установ і страхових компаній, а також створення сприятливих законодавчих і податкових умов для їхньої ефективної взаємодії в межах усієї системи недержавного пенсійного забезпечення. При цьому автори вважають, що недержавне пенсійне страхування реально здатне мінімізувати негативний вплив шкідливих демографічних та інших ризиків, які пов'язані із погіршенням загальноекономічної ситуації в Україні в умовах війни, розв'язаною Росією, і стати передумовою для збереження достойного рівня життя громадян за досягнення пенсійного віку та джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів, які необхідні для економічного розвитку нашої країни.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, система недержавного пенсійного забезпечення, недержавне пенсійне страхування, недержавні пенсійні фонди, адміністратори недержавних пенсійних фондів, банківські установи, страхові організації та зберігачі пенсійних активів.

Рис.: 2. Табл.: 10. Бібл.: 18.

Зварич Олена Ігорівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку та оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: lana_zl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-7565>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/S-8298-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58512969400>

Волошин Володимир Вікторович – аспірант кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)

E-mail: voloshyn86@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-9836-8923>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/JMB-3572-2023>

UDC 368. 914 (477)
JEL: J01; J1; J14; J26; J32

Zvarych O. I., Voloshyn V. V. Analyzing the Status of Non-State Pension Insurance in Ukraine

This article is devoted to the study of non-State pension insurance in Ukraine. With the use of system and synergetic approaches, as well as methods: analysis and synthesis, balance, graphic, induction and deduction, monographic, comparative, statistical, tabular and content analysis, a study was carried out in order to assess the status of non-State pension insurance in Ukraine and to disclose its features and priorities for further development at the present stage of implementation of pension reform. The list of financial institutions involved in the implementation of non-State pension insurance has been determined, and the system of their relations has been disclosed. The features of the activities and responsibilities of the main subjects of non-State pension insurance are highlighted, the basic indicators of the functioning of non-State pension funds are analyzed. It is found that non-State pension insurance has not been able to attract a significant number of participants, and the investment financial instruments available in Ukraine severely limit the possibility of diversifying risks and obtaining investment income higher than inflation. It is determined that one of the important directions of development of non-State pension insurance is to promote the involvement of more banking institutions and insurance companies in this area, as well as to create favorable legislative and tax conditions for their effective interaction within the entire system of non-State pension provision. At this, the authors believe that non-State pension insurance is really able to minimize the negative impact of harmful demographic and other risks associated with the deterioration of the general economic situation in Ukraine in the conditions of the war unleashed by Russia, and become a prerequisite for maintaining a decent standard of living for citizens upon reaching retirement age and a source of long-term investment resources that are necessary for the economic development of our country.

Keywords: pension provision, non-State pension provision, non-State pension system, non-State pension insurance, non-State pension funds, administrators of non-State pension funds, banking institutions, insurance organizations and custodians of pension assets.

Fig.: 2. Tabl.: 10. Bibl.: 18.

Zvarych Olena I. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and Taxation, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (57 Shevchenka Str, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

E-mail: lana_zl@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-7565>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/S-8298-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=58512969400>

Недержавне пенсійне страхування застосовується в Україні вже протягом багатьох років, служачи базовою основою для функціонування цього виду пенсійного забезпечення, та вважається третьою складовою ланкою національної пенсійної системи. При цьому відповідно до норм вітчизняного законодавства в системі недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) використовуються *добровільні форми накопичувального пенсійного страхування* [1]. Сама ж система НПЗ у нашій державі започаткована із ухваленням Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2–4], що дав можливість створити спеціальні недержавні пенсійні фонди (НПФ) і відповідну інфраструктуру для їх обслуговування, регламентувавши таким чином фінансові відносини між кожним із суб'єктів третього рівня вітчизняної пенсійної системи [5].

Основною метою запровадження НПЗ стала реальна можливість отримання кожним із учасників відповідних накопичувальних пенсійних програм, додаткових до солідарного загальнообов'язкового державного пенсійного страхування виплат пенсій разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів, які істотно вищі від рівня інфляції, та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, потрібних для модернізації вітчизняної економіки. Одночасно із цим *винятково важливим* для нашого дослідження є саме те, що недержавне пенсійне страхування, на якому базується функціонування такого виду пенсійного забезпечення, є невід'ємною складовою частиною системи накопичувального пенсійного страхування, а це, відповідно до чинного пенсійного законодавства [1], поєднує другий і третій рівні національної пенсійної системи та функціонує саме за принципами накопичувального пенсійного страхування.

Процес становлення та розвитку недержавного пенсійного страхування завжди був і залишається об'єктом для наукових досліджень багатьох українських науковців, таких як: А. Бабушкін, М. Бойко, В. Грушко, С. Лаптев, С. Лондар, М. Мальований, С. Науменкова, О. Пилипенко, І. Румик, Ю. Скулиш, В. Фатхутдінов, А. Француз [6–11] та інших. Основні особливості функціонування третього рівня національної пенсійної системи досліджували експерти та фахівці Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» [12], про-

відні науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України О. Піщуліна, О. Коваль, Т. Бурлай [13], Е. Лібанова [14] та низка інших. Водночас сучасні тенденції й особливості подальшого функціонування недержавного пенсійного страхування, зокрема в рамках реформування національної пенсійної системи, і, відповідно, необхідність у залученні більшої кількості громадян до накопичувальних пенсійних програм третього рівня та захист пенсійних активів усіх його учасників вимагають більш поглибленого та комплексного дослідження.

Недержавне пенсійне страхування законодавчо закріплене як третій рівень української пенсійної системи, який зобов'язаний надати можливість громадянам здійснювати добровільні пенсійні накопичення задля забезпечення додаткового доходу в старості. Саме такий вид пенсійного страхування дає змогу залучити додаткові кошти в економіку країни, що сприяє розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Роль недержавного пенсійного страхування в пенсійній системі України поступово зростає, а особливо за сучасних умов, коли виплати пенсій особам пенсійного віку забезпечуються тільки солідарною пенсійною системою, яка вже не в змозі витримувати постійне зростання фінансового навантаження. Важливе значення має і те, що ще не впроваджено другий рівень вітчизняної пенсійної системи, а тому заміщення заробітної плати для пенсіонерів відбувається лише за рахунок першого та третього рівнів, останній із яких охоплює тільки незначну кількість учасників. Такий стан справ породжує зростаючий інтерес у наукових колах до вивчення і дослідження особливостей функціонування та розвитку недержавного пенсійного страхування на сучасному етапі реалізації пенсійної реформи щодо пошуку можливостей істотного підвищення його ефективності.

Мета дослідження полягає у відповідній оцінці наявного стану недержавного пенсійного страхування в Україні, об'єктивному розкритті його основних особливостей і пріоритетів у подальшому розвитку на сучасному етапі реалізації пенсійної реформи.

У процесі дослідження використано законодавчі акти, які регулюють питання стосовно по-

будови сучасної системи пенсійного забезпечення громадян в Україні, різні нормативні та інструктивні документи, якими регламентуються пенсійні взаємовідносини між усіма суб'єктами третього рівня, визначають основні обов'язки, права та функції головних фінансових інститутів недержавного пенсійного страхування. Базою інформаційного забезпечення послужили дані статистичної звітності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Для здійснення дослідження використовуються системний і синергетичний підходи та такі методи, як аналіз і синтез, балансовий, графічний, індукції та дедукції, монографічний і порівняльного та контент-аналізу, статистичний і табличний.

Упродовж перших років функціонування третього рівня національної пенсійної системи в Україні здійснювалось активне становлення недержавного пенсійного страхування. У цей період часу відбувалось створення його головних фінансових інститутів, розпочинали активну діяльність недержавні пенсійні фонди та їх адміністратори (адміністратори НПФ); компанії із управління активами (КУА) і зберігачі, якими могли бути комерційні банки, що отримали відповідні ліцензії на зберігання пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Водночас, окрім них, учасниками третього рівня вітчизняної пенсійної системи, які мають можливість формувати відповідні взаємовідносини в її межах, можуть

бути: аудитори; вкладники та учасники відповідних пенсійних фондів чи депозитних рахунків; засновники пенсійних фондів; органи нагляду та контролю; особи, які надають агентські та консультативні послуги, і саморегульвні організації, якими надаються послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; страхові організації, що уклали належні договори страхування довічної пенсії або ж страхування ризиків за настання інвалідності чи смерті; фізичні або юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії чи страхування ризиків настання інвалідності або смерті.

На рис. 1 показано використовувані фінансові інститути недержавного пенсійного страхування в Україні та їх роль у його функціонуванні [6].

Недержавними пенсійними фондами надаються послуги на третьому рівні національної пенсійної системи шляхом оформлення пенсійних договорів між адміністраторами НПФ та їх вкладниками, банківськими установами, які мають дозволи на діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, згідно із їх компетенцією надавати послуги громадянам шляхом укладання договорів про відкриття їм пенсійних депозитних рахунків, а страхові організації формують на цьому рівні їхні фінансові відносини із громадянами шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії або ж ризиків інвалідності чи смерті учасника фонду. Однак питома вага їх участі у сфері недержавного пенсійного забезпечення в нашій

Рис. 1. Значення і роль основних фінансових інститутів сучасного недержавного пенсійного страхування в Україні

Джерело: згруповано В. Волошиним на основі [6; 7].

державі залишається незначною, і це пов'язано насамперед із тим, що населення недостатньо довіряє страховим компаніям, які не мають тривалого практичного досвіду діяльності на вітчизняному страховому ринку.

Варто зазначити і те, що серед таких трьох типів фінансових інститутів основну частку послуг у сфері недержавного пенсійного забезпечення надають відповідні пенсійні фонди. Діяльність саме банківських установ як самостійних фінансових інститутів третього рівня в сучасних умовах зводиться по суті до відкриття пенсійних депозитних рахунків. У *табл. 1* наведено огляд *основних суб'єктів недержавного пенсійного страхування* (третього рівня національної пенсійної системи) та їх основні функціональні обов'язки.

Робота механізму недержавного пенсійного страхування розпочинається зі здійснення державної реєстрації пенсійного фонду та формування

його головного внутрішнього контролюючого органу – такого, як Рада пенсійного фонду. Загалом на цьому етапі розробляється та затверджуються відповідний статут пенсійного фонду та інвестиційна декларація, яка визначає основні засади його діяльності, такі як: механізм організації персоналізованого обліку і звітності, опис пенсійних схем, які ним використовуються; принципи інвестиційної політики, процедура отримання вкладниками та учасниками фонду інформації щодо стану своїх індивідуальних пенсійних рахунків і деякі інші.

Безпосереднє виконання функцій з управління недержавним пенсійним фондом покладають на його адміністратора, із яким його Рада укладає належний договір. Так, адміністратором пенсійного фонду, який здійснює виконання головної організуючої ролі у взаємовідносинах учасників недержавного пенсійного страхування,

Таблиця 1

Особливості діяльності суб'єктів недержавного пенсійного страхування

Суб'єкт	Особливості діяльності/обов'язки
Недержавний пенсійний фонд	<ul style="list-style-type: none"> – Створюється засновниками як неприбуткова організація; – реєструється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) у Державному реєстрі фінансових установ; – здійснення управління і контролю засновниками та Радою НПФ; – функціонування згідно із затвердженим засновниками статутом НПФ; – діяльність винятково для накопичення відповідних пенсійних коштів і забезпечення виплат усім учасникам НПФ; – може бути декілька пенсійних схем, у яких зазначено умови та порядок здійснення вказаного недержавного пенсійного страхування
Адміністратор недержавного пенсійного фонду	<ul style="list-style-type: none"> – Одержує ліцензію і підлягає постійному нагляду з боку НКЦПФР; – укладає пенсійні контракти від імені НПФ із усіма його учасниками; – здійснює персоналізований облік учасників пенсійного фонду, сплачених страхових внесків і накопичених пенсійних коштів; – надає агентські чи інформаційні послуги всім учасникам НПФ; – веде відповідний розрахунок та виплату пенсійних коштів; – надає розпорядження зберігачу стосовно здійснення оплати витрат НПФ (оплата послуг, яка утримується із наявної суми пенсійних активів); – звітує перед державними регуляторами, Радою й учасниками пенсійного фонду та іншими зацікавленими органами й організаціями
Компанія із управління пенсійними активами	<ul style="list-style-type: none"> – Одержує ліцензію та підлягає нагляду із боку НКЦПФР; – інвестує пенсійні активи відповідно до чинного законодавства, інвестиційної декларації й умов укладеного із Радою НПФ договору; – здійснює відповідний облік та відображає у звітності вартість активів і розподіл коштів за активами та відповідним їх інвестиційним доходом
Банківська установа-зберігач	<ul style="list-style-type: none"> – Національний або комерційний банки із наданою НКЦПФР ліцензією; – виконує розрахунково-клірингове обслуговування відносно поточного(их) рахунку(ів) НПФ; – здійснює відповідні депозитарні операції із цінними паперами НПФ; – контролює інвестиційні трансакції КУА та їх відповідність чинному пенсійному законодавству та інвестиційній декларації НПФ; – перевіряє правильність здійсненого розрахунку чистої вартості активів і одиниці відповідних накопичених пенсійних активів

Джерело: систематизовано В. Волошином на основі [2; 12].

може бути професійний адміністратор, одноособовий засновник корпоративного фонду або ж компанія із управління пенсійними активами.

Відповідно до чинного законодавства України на **банківську установу-зберігача** покладається виконання таких функцій, як забезпечення виконання покладених на неї обов'язків, здійснення, приймання, зберігання та облік надходжень, що становлять активи пенсійного фонду, в їх числі взаємозв'язки із компанією із управління активами, а **вона здійснює належні операції** із пенсійними коштами відповідно до накопичувальних пенсійних схем, які затверджуються згідно зі статутом недержавного пенсійного фонду, інвестиційною декларацією та договором на управління і розміщення відповідних пенсійних активів. Вона зобов'язана надавати повну інформацію, яка стосується операцій з пенсійними коштами адміністратору цього пенсійного фонду [2], а **основним результатом діяльності компанії із управління пенсійними активами є:** одержання належного інвестиційного доходу на користь кожного учасника недержавного пенсійного фонду, що розподіляється між ними за рахунок обліку належних їм часток на індивідуальних пенсійних рахунках, а розподіл інвестиційного доходу здійснює адміністратор пенсійного фонду.

Впродовж встановленого законом часу на індивідуальних пенсійних рахунках учасників накопичуються пенсійні активи, правом використання яких особа (індивід) може скористатись після виконання належних умов, серед яких: досягнення пенсійного віку та інвалідність чи

смерть учасника накопичувального фонду. **Умови пенсійних систем передбачають,** що індивідуальні пенсійні накопичення виплачуються учаснику у вигляді довічної пенсії або ж пенсії на визначений строк чи одноразової виплати. Одночасно із цим **довічна пенсія** може виплачуватись учаснику за участі страхової організації, а **одноразову виплату та виплату на зазначений визначений термін** здійснює пенсійний фонд у рамках умов пенсійного договору, проте у випадку пенсії на визначений термін це не може бути більше, ніж протягом 10 років з початку її виплати [8].

Уроботі недержавного пенсійного страхування важливе значення відіграє взаємодія його суб'єктів. На *рис. 2* схематично зображено взаємодію його суб'єктів, яка наочно демонструє саму сутність взаємозв'язків між ними.

Недержавні пенсійні фонди є фінансовими установами із правом юридичної особи зі статусом неприбуткової організації. Відповідно до вітчизняного пенсійного законодавства вони бувають трьох видів: відкриті, участь у яких можуть брати будь-які бажаючі особи; корпоративні, коли їх учасниками можуть бути одна або декілька юридичних осіб-роботодавців; професійні, учасниками яких можуть бути організації роботодавців та їх об'єднання, об'єднання громадян, професійні спілки та їх об'єднання чи фізичні особи, які пов'язані за родом професійної діяльності, що зазначена у статуті фонду. Реєстрація таких фондів здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Після здійснення реєстрації пенсійного фонду як фінансової установи він не вправі

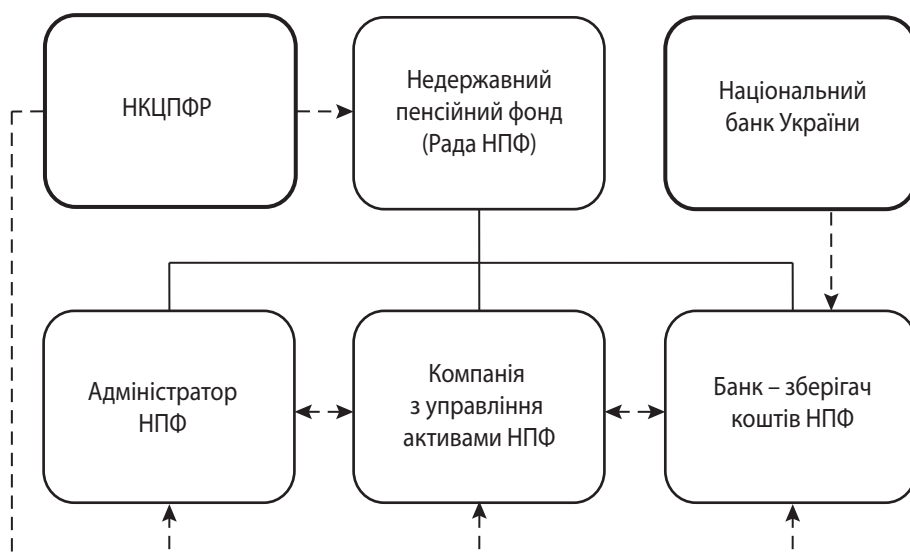

Рис. 2. Взаємодія основних суб'єктів недержавного пенсійного страхування

Джерело: сформовано В. Волошиним на основі [2; 12].

самостійно змінювати власний вид або ж назву, яка зазначається у його статуті. *Невід'ємною частиною статуту фонду* є й пенсійна схема – документ, де зазначені умови та порядок виплати пенсій кожному його учаснику.

При цьому Рада пенсійного фонду зобов'язана укласти такі договори:

- ✦ *про адміністрування НПФ* – із адміністратором пенсійного фонду, котрим отримана ліцензія НКЦПФР на здійснення діяльності із адміністрування;
- ✦ *стосовно управління активами НПФ* – з відповідною компанією з управління пенсійними активами, що володіє відповідною ліцензією від НКЦПФР;
- ✦ *щодо надання послуг зберігання* – зі зберігачем (комерційним банком), який є підконтрольним Національному банку України (НБУ) і теж має ліцензію НКЦПФР на здійснення діяльності зі зберігання активів пенсійних фондів [8].

Державний реєстр фінансових установ за 2023 р. містить інформацію про 63 недержавні пенсійні фонди та 18 адміністраторів НПФ (довідково:

станом на 31 грудня 2022 р. було стільки ж НПФ та 19 їх адміністраторів). Проте варто зазначити, що в цій роботі здійснене дослідження за даними 16 адміністраторів щодо діяльності 56 наявних фондів. Окрім цього, враховано інформацію про одного одноосібного засновника, яким прийнято рішення про самостійне здійснення адміністрування утвореного ним корпоративного пенсійного фонду (який отримав за законодавством ліцензію на здійснення діяльності із адміністрування НПФ і не потребує внесення до вказаного Державного реєстру).

Діючі на цей період часу недержавні пенсійні фонди у 2023 р. зареєстровані у 8 регіонах України. Найбільша їх кількість зосереджується у м. Києві – 40, чи 71,4% від їхньої загальної кількості. Решта пенсійних фондів була зареєстрована в таких областях: Дніпропетровська – 3, Донецька – 3, Івано-Франківська – 3, Львівська – 2, Полтавська – 2, Харківська – 2, Херсонська – 1. За даними *табл. 2*, адміністраторами недержавних пенсійних фондів у 2023 р. було укладено 96,9 тис. пенсійних договорів, що більше на 0,8% (0,8 тис.) порівняно з 2022 р. і на 39,0% (27,2 тис.) порівняно з 2010 р.

Таблиця 2

Динаміка структури вкладників та укладених пенсійних контрактів недержавних пенсійних фондів

Показник	Дані за роками						Темпи приросту, %		
	2010		2021	2022	2023		2023 до 2010	2022 до 2021	2023 до 2022
	Тис. шт.	%			Тис. шт.	%			
Кількість вкладників, які є юридичними особами, осіб	2,4	4,3	2,0	2,0	2,0	2,2	-16,7	0,0	0,0
Кількість вкладників, які є фізичними особами, осіб	53,7	95,7	86,3	86,7	87,5	97,8	62,9	0,5	0,9
Загальна кількість вкладників, осіб	56,1	100,0	88,3	88,7	89,5	100,0	59,5	0,5	0,9
Кількість укладених пенсійних договорів із юридичними особами, од.	13,9	20,0	6,7	6,7	6,6	6,8	-52,5	0,0	-1,5
Кількість укладених пенсійних угод із фізичними особами – підприємцями, од.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Кількість укладених договорів із фізичними особами, од.	55,7	79,9	88,7	89,3	90,2	93,1	61,9	0,7	1,0
Загальна кількість укладених пенсійних договорів, од.	69,7	100,0	95,5	96,1	96,9	100,0	39,0	0,6	0,8

Джерело: складено В. Волошиним за розрахунками на основі [15].

Так, пенсійні договори на кінець 2023 р. було укладено із 89,5 тис. вкладниками, кількість яких збільшилась порівняно із аналогічним періодом 2022 р. на 0,9% (0,8 тис. вкладників) і порівняно із 2010 р. – на 59,5% (33,4 тис. вкладників). Водночас із цим впродовж останніх років спостерігається незначне зменшення кількості укладених пенсійних договорів із юридичними особами, однак їхня кількість із фізичними особами, навпаки, дещо зросла, що позитивно вплинуло на їх загальну динаміку, а у 2023 р. загальна чисельність учасників недержавних пенсійних фондів становила 886,3 тис. осіб, із них отримали/отримують пенсійні виплати 93,8 тис. осіб, що складає 10,6% (табл. 3). Одночасно із цим, незважаючи на незначне зменшення загальної кількості учасників недержавних пенсійних фондів за останні два роки, якому передувало їхнє поступове зростання, спостерігається позитивна динаміка значного збільшення кількості тих учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати [9].

За останні три роки співвідношення учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати, до загальної кількості учасників пенсійних фондів перевищило 10,0%, але, якщо у 2010 р. на одного отримувача пенсійних виплат було 12 платників внесків, то у 2023 р. – близько 9. Недержавне пенсійне страхування хоч і працює за принципами, дещо відмінними від солідарного, проте сутність проблеми полягає в тому, що у 2023 р. внески 886,3 тис. осіб становили 3043,2 млн грн, при цьому виплати для 93,8 тис. із них склали 1661,7 млн грн. Проте зазначимо, що подальше збереження такої тенденції несе загрозу для належного функціонування третього рівня пенсійної системи.

Результати аналізу складу учасників добровільного накопичувального пенсійного страхування в системі недержавного пенсійного забезпечення за 2023 р. свідчать про те, що пере-

важна більшість із них сконцентровані в шести пенсійних фондах, а саме:

- ✦ професійний НПФ «Магістраль» (у якому налічується 326,4 тис. осіб, або 36,8%);
- ✦ непідприємницьке товариство «Відкритий недержавний пенсійний фонд «Європа» (128,7 тис. осіб, чи 14,5%);
- ✦ відкритий НПФ «Емерит Україна» (69,4 тис. осіб, або 7,8%);
- ✦ відкритий пенсійний фонд «ОТП Пенсія» (63,7 тис. осіб, чи 7,2%);
- ✦ непідприємницьке товариство «Відкритий недержавний пенсійний фонд «ВСІ» (54,7 тис. осіб, або 6,2%);
- ✦ відкритий пенсійний фонд «Приватфонд» (51,1 тис. осіб, чи 5,8%).

У 2023 р. переважну більшість учасників недержавних пенсійних фондів становили особи віком від 25 до 50 років (49,8%) та особи вікової групи від 50 до 60 років (25,3%). Частка учасників пенсійних фондів, які за віком були старшими 60 років, становила 24,5%, а вікової групи до 25 років – 0,4% [7] (табл. 4).

Варто звернути увагу і на те, що кількість учасників передпенсійного та пенсійного віку, старших від 50 років, становить близько половини від кількості учасників недержавного пенсійного страхування, але, як видно із табл. 4, кількість учасників недержавних пенсійних фондів за статеву ознакою в розрізі вікових груп свідчить про те, що більшість складають чоловіки – 57,7%, при тому, що у віковій групі старше 60 років їх кількість перевищує кількість жінок у 1,6 разу, проте в жодній із таких вікових груп жінки не мають переваги, а найменшим є розрив між ними в майже 10,0% у віковій категорії від 50 до 60 років.

Одним із основних якісних показників, які характеризують сучасне недержавне пенсійне

Таблиця 3

Динаміка структури учасників недержавних пенсійних фондів

Показник	Дані за роками				Темпи приросту, %		
	2010	2021	2022	2023	2023 до 2010	2022 до 2021	2023 до 2022
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	569,2	890,7	887,8	886,3	55,7	-0,3	-0,2
Кількість учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	47,8	90,0	91,9	93,8	96,2	2,1	2,1
Співвідношення учасників, котрі отримали/отримують виплати, до загального числа учасників НПФ, %	8,4	10,1	10,4	10,6	x	x	x

Джерело: складено В. Волошиним за розрахунками на основі [15].

Розподіл учасників недержавних пенсійних фондів за статевою ознакою

Вікова група	Жінки		Чоловіки		Разом		Питома вага від категорії, %	
	Тис. осіб	%	Тис. осіб	%	Тис. осіб	%	Жінки	Чоловіки
До 25 років	1,7	0,5	2,3	0,4	4,0	0,4	42,5	57,5
25–50 років	187,8	50,1	253,4	49,6	441,2	49,8	42,6	57,4
50–60 років	101,1	26,9	122,8	24,0	223,9	25,3	45,2	54,8
Старші 60 років	84,5	22,5	132,7	26,0	217,2	24,5	38,9	61,1
Усього:	375,1	100,0	511,2	100,0	886,3	100,0	42,3	57,7

Джерело: систематизовано В. Волошиним за даними [15].

Таблиця 5

Динаміка структури пенсійних внесків у недержавні пенсійні фонди

Показник	Дані за роками						Темпи приросту, %		
	2010		2021	2022	2023		2023 до 2010	2022 до 2021	2023 до 2022
	Млн грн	%			Млн грн	%			
Пенсійні внески від фізичних осіб, млн грн	40,7	4,4	425,2	506,7	616,9	20,3	у 15,1 разу	19,2	21,7
Пенсійні внески від юридичних осіб, млн грн	0,2	0,02	0,3	0,3	0,3	0,01	50,0	0,0	0,0
Пенсійні внески від фізичних осіб – підприємців, млн грн	884,6	95,6	2192,4	2299,6	2413,5	79,3	у 2,7 разу	4,9	5,0
Усього пенсійних внесків, млн грн	925,4	100,0	2618,3	2819,0	3043,2	100,0	у 3,3 разу	7,7	8,0

Джерело: складено В. Волошиним за даними [15].

страхування в Україні, є **пенсійні внески**. Так, їхня загальна сума за інформацією за 2023 р. становила 3043,2 млн грн, тобто істотно зросла (на 8,0%, або ж на 224,2 млн грн) порівняно з 2022 р. [11] (табл. 5).

Водночас, за інформацією за 2021 р., сума пенсійних внесків у 2022 р. збільшилась на 200,7 млн грн, що складає 7,7%. У загальній сумі пенсійних внесків, згідно з даними 2023 р., основну частину, або ж 79,3%, становили внески від юридичних осіб, на які припадало 2413,5 млн грн. Таке збільшення було зумовлене зростанням суми внесків, зроблених фізичними особами, на 21,7%, чи на 110,2 млн грн, і від юридичних осіб – на 5,0%, або на 113,9 млн грн. Що стосується 2022 р., то на зростання суми пенсійних внесків мало визначальний вплив збільшення суми внесків від фізичних осіб на 19,2%, чи на 81,5 млн грн., та від юридичних – на 4,9% (або на 107,2 млн грн). Так, розмір середнього пенсійного внеску у 2023 р., який був розрахований на одного вкладника: фізичну особу – підприємця та юридичну особу складає 57304,00

грн; фізичну особу – 1261,15 грн. Пенсійні виплати (як одноразові, так і на визначений термін) – 1661,7 млн грн, що на 13,7% більше порівняно з 2022 р. У їх числі одноразові виплати зросли на 6,9%, а виплати на визначений строк – на 21,0% (табл. 6). Загалом недержавні пенсійні фонди станом на 2023 р. здійснили пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) для 93,8 тис. учасників, або для 10,6% від їх загальної кількості. Водночас останніми роками темпи приросту пенсійних виплат на визначений строк були суттєво більшими саме за одноразовими виплатами, що, своєю чергою, збільшило їх частку за підсумками 2023 р. до понад 51,0% від загальної суми пенсійних виплат.

Важливим у дослідженні функціонування недержавного пенсійного страхування є **аналіз динаміки зміни загальної вартості активів пенсійних фондів**, особливо порівняно із пенсійними внесками, інвестиційним доходом, пенсійними виплатами, прибутком від інвесту-

Динаміка структури пенсійних виплат недержавних пенсійних фондів

Показник	Дані за роками						Темпи приросту, %			
	2010		2021	2022		2023		2023 до 2010	2022 до 2021	2023 до 2022
	Млн грн	%	Млн грн	Млн грн	Млн грн	%				
Одноразові виплати	156,1	98,7	711,1	757,4	809,9	48,7	у 5,2 рази	6,5	6,9	
Пенсійні виплати на чітко визначений строк	2,1	1,3	576,1	703,7	851,8	51,3	у 405,6 рази	22,1	21,0	
Усього	158,2	100,0	1287,2	1461,1	1661,7	100,0	у 10,5 рази	13,5	13,7	

Джерело: систематизовано В. Волошиним за даними [15].

вання активів і витратами, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів. Дані стосовно перерахованих базових показників, темпи їх приросту та взаємні співвідношення наведено в *табл. 7*.

Аналіз результатів діяльності недержавних пенсійних фондів за період виконаного дослідження свідчить про те, що, незважаючи на зменшення загальної кількості відповідних адміністраторів приблизно у два рази, усі базові показники мають позитивну тенденцію до зростання. Так, сукупна вартість пенсійних активів, які були сформовані пенсійними фондами у 2023 р., була рівною 4889,8 млн грн, що на 17,9%, або 743,8 млн грн більше порівняно з 2022 р. і на 26,2%, чи 1015,1 млн грн більше порівняно із 2021 р. [16; 17].

Для ринку недержавного пенсійного страхування характерний високий ступінь концентрації пенсійних активів. *Лідери ринку* за обсягами у 2023 р. – це корпоративні пенсійні фонди Національного банку України (2088,8 млн грн, або 42,7%), «Приватфонд» (427,6 млн грн, або 8,7%), «Емерит Україна» (277,1 млн грн, або 5,7%) і «Фармацевтичний» (220,2 млн грн, або 4,5%), де зосереджено приблизно 80,0% акумульованих у системі недержавного пенсійного забезпечення коштів.

Варто зазначити, що для недержавних пенсійних фондів властиво формувати відповідний інвестиційний портфель, який включає об'єкти інвестування із мінімальним ступенем ризику, тому особливе значення має вибір інвестиційних інструментів, використання яких пенсійними фондами зможе забезпечити надійний захист грошових коштів населення від згубного впливу перманентних інфляційних процесів та при цьому одержати визначений приріст капіталу [18].

Аналіз даних недержавних пенсійних фондів за 2023 р. чітко показує, що *переважними напрям-*

ками для інвестування пенсійних активів є державні цінні папери – 49,4% інвестованих активів; депозити в банках – 43,0%; облігації компаній, емітентами яких є резиденти України – 3,7%; дебіторська заборгованість – 1,2%; об'єкти нерухомості – 0,9%; акції – 0,9% [7] (*табл. 8*).

Основною метою інвестування відповідних пенсійних активів є передовсім збереження пенсійних заощаджень вкладників, тому стратегія інвестування їх коштів є консервативнішою, аніж в інших фінансових установах – уже дуже тривалий період переважними напрямками інвестування для пенсійних фондів стали державні цінні папери та розміщені на депозитах грошові кошти [11].

Аналіз інвестованих пенсійних активів за 2023 р. показав, що в цьому році відбувся приріст вкладень у: банківські метали – на 59,2%; державні цінні папери – на 29,6%; грошові кошти на депозитних вкладних і на банківських рахунках – на 26,2%; акції – на 6,4%; водночас зросла і дебіторська заборгованість – на 15,9%. При цьому відбулося значне зменшення обсягу активів, які вкладені у: об'єкти нерухомості – на 62,8%; облігації підприємств – на 51,6%; облігації місцевих позик – на 17,2%; інші інвестиції – на 0,9% (див. *табл. 8*).

Загальний одержаний від інвестування пенсійних активів у 2023 р. дохід становив 4088,5 млн грн і збільшився порівняно з даними 2022 р. на 802,9 млн грн, або на 24,4%. Якщо ж порівнювати структуру інвестиційного портфеля пенсійних фондів України та держав – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), отримуємо, що найбільша частка інвестицій у країнах ОЕСР припадає на векселі та облігації (у середньому приблизно 41,0%), що є спільним для інвес-

Динаміка базових показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показник	Дані за роками				Темпи приросту, %		
	2010	2021	2022	2023	2023 до 2010	2022 до 2021	2023 до 2022
Кількість діючих НПФ, од.	101	58	58	56	-44,6	0	-3,4
Кількість адміністраторів, шт.	36	19	19	16	-55,6	0	-15,8
Загальна вартість активів НПФ, млн грн	1144,3	3874,7	4146,0	4889,8	у 4,3 рази	7,0	17,9
Пенсійні внески, млн грн	925,4	2618,3	2819,0	3043,2	у 3,3 рази	7,7	8,0
Пенсійні виплати, млн грн	158,2	1287,2	1461,1	1661,7	у 10,5 рази	13,5	13,7
Розмір інвестиційного доходу, млн грн	433,0	2957,4	3285,6	4088,5	у 9,4 рази	11,1	24,4
Прибуток від інвестування пенсійних активів, млн грн	433,0	2428,7	2683,6	3403,8	у 7,9 рази	10,5	26,8
Сума витрат, яка відшкодовується за рахунок пенсійних активів, млн грн	64,6	528,7	602,0	684,7	у 10,6 рази	13,9	13,7
Співвідношенням пенсійних внесків і пенсійних активів, %	80,87	67,6	68,0	65,2	x	x	x
Співвідношення пенсійних виплат і пенсійних активів, %	13,8	33,22	35,24	34,0	x	x	x
Співвідношення суми інвестиційного доходу і пенсійних активів, %	37,8	76,33	79,25	83,6	x	x	x
Співвідношення прибутку від інвестування та пенсійних активів, %	37,8	62,7	64,7	69,6	x	x	x
Співвідношення витрат, що відшкодовуються, і пенсійних активів, %	5,64	13,64	14,52	14,0	x	x	x
Співвідношення витрат, які відшкодовуються, та інвестиційного доходу, %	14,9	17,9	18,3	16,7	x	x	x

Джерело: складено В. Волошином за даними [15].

тиційних портфелів українських пенсійних фондів; наступним за величиною активом у портфелі держав ОЕСР є акції (у середньому майже 30,0%), який в Україні є одним із незначних – 0,9%; а найменшою статтею інвестиційного портфеля у країнах ОЕСР є банківські депозити (у середньому майже 5,0%), які в українському портфелі займають 43,0%. На основі такого порівняння можна зробити висновок, що в розвинених країнах найбільший акцент здійснюється на інвестиції в реальний сектор економіки, тоді як в Україні пенсійні фонди є по суті кредиторами різних державних програм.

Важливим у аналізі діяльності третього рівня пенсійної системи є *встановлення ефективності інвестування пенсійних коштів недержавних пенсійних фондів*. Дані для визначення цього наводяться в табл. 9, із якої ви-

дно, що за останні 8 років середньорічне значення задекларованої дохідності недержавних пенсійних фондів (12,2%) є дещо більшим за середнє значення приросту індексу споживчих цін (10,8%), а це означає, що така дохідність пенсійних фондів ледь покриває приріст рівня інфляції, а враховуючи те, що на покриття тих витрат, які відшкодовуються із пенсійних активів, іде в середньому близько 14,0%, то фактично отримуємо ще одне доволі переконливе підтвердження недостатньої ефективності системи недержавного пенсійного забезпечення [9].

Витрати, що відшкодовуються із пенсійних активів, у 2023 р. і порівняно з 2022 р. зросли на 13,7%, а за час існування недержавних пенсійних фондів вони становлять 684,7 млн грн (14,0%) від їх загальної вартості (табл. 10). За 2023 р. такі витрати зросли на 82,7 млн грн (13,7%), у тому числі за рахунок надання послуг, зокрема: із адмініструван-

Динаміка структури інвестованих активів недержавних пенсійних фондів

Назва активу	Дані за роками						Приріст, %	
	2021		2022		2023		2022 до 2021	2023 до 2022
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%		
Державні цінні папери	1807,1	46,6	1864,8	45,0	2416,5	49,4	3,2	29,6
Грошові кошти	1290,1	33,3	1666,4	40,2	2103,2	43,0	29,2	26,2
Облігації компаній, підприємств	423,3	10,9	374,3	9,0	181,0	3,7	-11,6	-51,6
Об'єкти нерухомості	108,7	2,8	109,0	2,6	40,6	0,9	0,3	-62,8
Дебіторська заборгованість	42,3	1,1	50,4	1,2	58,4	1,2	19,1	15,9
Акції	64,4	1,7	42,0	1,0	44,7	0,9	-34,8	6,4
Інші інвестиції	13,6	0,4	11,0	0,3	10,9	0,2	-19,1	-0,9
Облігації внутрішніх місцевих позик	114,3	2,9	13,4	0,3	11,1	0,2	-88,3	-17,2
Банківські метали	10,9	0,3	14,7	0,4	23,4	0,5	34,9	59,2
Усього	3874,7	100,0	4146,0	100,0	4889,8	100,0	7,0	17,9

Джерело: розраховано В. Волошином за даними [15].

Таблиця 9

Ефективність інвестування коштів недержавних пенсійних фондів

Показник	Дані за роками								Середньорічне, %
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Приріст індексу споживчих цін, %	12,4	13,7	9,8	4,1	5,0	10,0	26,6	5,1	10,8
Доходність НПФ, %	9,7	15,2	11,4	13,8	12,2	8,3	7,9	19,4	12,2

Джерело: розраховано В. Волошином за даними [15–17].

ня пенсійних фондів – на 28,9 млн грн (15,0%); зберігачів – на 5,9 млн грн (15,2%); управління активами недержавних пенсійних фондів – на 44,2 млн грн (13,5%); здійснення планових аудиторських перевірок – на 2,3 млн грн (18,4%); послуг, пов'язаних зі здійсненням операцій із пенсійними активами, які надаються третім особам, – на 0,7 млн грн (2,9%); інших послуг, надання яких із недержавного пенсійного забезпечення передбачається чинним пенсійним законодавством, – на 0,7 млн грн (2,9%).

Основну частину тих витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 1 січня 2024 р. складає оплата послуг із управління активами недержавних пенсійних фондів – 54,3% та їхнє адміністрування – 32,3% від загальної суми витрат, у тому числі видатки на оплату: послуг зберігача, яким здійснюється відповідальне зберігання активів пенсійних фондів, – близько 6,5%, інших послуг, надання яких із недержавних пенсійних фондів передбачене законо-

давством, – 3,6%; послуг зі здійснення відповідних планових аудиторських перевірок недержавних пенсійних фондів – 2,2%; послуг, що пов'язані із операціями із пенсійними активами, які надаються третім особам, – 1,1% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів.

Водночас **важливо підкреслити**, що, незважаючи на результати інвестування, усі статті витрат зростали щорічно, тому, хоча й діяльність недержавної накопичувальної пенсійної системи третього рівня є недостатньо ефективною, як це було раніше підтверджено, однак на оплаті послуг недержавних пенсійних фондів, КУА і адміністраторів НПФ це по суті не позначилося.

Загалом недержавне пенсійне страхування в Україні налічує відносно небагато учасників, що становить тільки незначну частину національного ринку праці. Окрім цього, більша частина учасників третього рівня пенсійної системи сконцентрована лише в декількох зі створених недержавних пенсійних фондах. Така система не змогла залучи-

**Динаміка структури витрат, які відшкодовуються за рахунок пенсійних активів
недержавних пенсійних фондів**

Витрати	Станом на:						Відхилення:			
	31.12.2021		31.12.2022		31.12.2023		31.12.2022 до 31.12.2021		31.12.2023 до 31.12.2022	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Винагорода за надання послуг із адміністрування НПФ	165,5	31,3	192,2	31,9	221,1	32,3	26,7	16,1	28,9	15,0
Винагорода за послуги із управління активами НПФ	289,7	54,8	327,8	54,5	372,0	54,3	38,1	13,2	44,2	13,5
Оплата послуг банку-зберігача	33,0	6,3	38,7	6,4	44,6	6,5	5,7	17,3	5,9	15,2
Оплата послуг за планові аудиторські перевірки НПФ	10,7	2,0	12,5	2,1	14,8	2,2	1,8	16,8	2,3	18,4
Оплата послуг за здійснення операцій із пенсійними активами, які надаються третіми особами	6,4	1,2	6,9	1,1	7,6	1,1	0,5	7,8	0,7	10,1
Оплата інших послуг, надання яких передбачене пенсійним законодавством із недержавного пенсійного забезпечення	23,4	4,4	23,9	4,0	24,6	3,6	0,5	2,1	0,7	2,9
Загальна сума витрат, що відшкодовані за рахунок пенсійних активів	528,7	100,0	602,0	100,0	684,7	100,0	73,3	13,9	82,7	13,7

Джерело: складено В. Волошиним за даними [15].

ти велику кількість учасників, при цьому їхня переважна більшість є працівниками, пенсійні плани яких фінансуються їх роботодавцями, а вони здебільшого не приділяють належної уваги власним пенсійним рахункам або функціонуванню чи результатам роботи відповідного фонду.

Водночас зазначимо, що низький рівень зацікавленості працівників у пенсійних заощадженнях є наслідком відсутності надійних фінансових інструментів для безпечного інвестування пенсійних фондів, їх загальної недовіри до фінансових установ, невисоких доходів громадян, нестачі потрібної інформації для майбутніх пенсіонерів та їх недостатньої обізнаності із питаннями фінансів.

Із огляду на вже **накопичений міжнародний досвід** потрібно зауважити, що винятково актуальною для пенсійних систем проблемою є все ще наявний і в Україні **гендерний розрив**. Здійснене дослідження переконливо показало, що кількість учасників чоловічої статі в недержавному пенсійному страхуванні значно перевищує число учасниць жіночої статі в усіх вікових категоріях.

У зв'язку з низькими загальними економічними показниками України, нерозвиненими ринка-

ми капіталу та відсутністю надійних можливостей для інвестування пенсійні фонди вкладають кошти переважно у два види фінансових інструментів – державні цінні папери та банківські депозити. Проте слід зазначити, що вітчизняні фінансові інструменти для інвестування жорстко обмежують можливість одержання вищого за рівень інфляції інвестиційного доходу та змогу диверсифікації ризиків, оскільки недержавні пенсійні фонди повинні отримувати номінальний інвестиційний дохід, який цілковито покриватиме адміністративні витрати за надання послуг та інфляцію. Окрім цього, значна частина активів на банківських депозитах і в державних облігаціях спричиняє сумнів щодо обґрунтованості встановлення пенсійними фондами досить високої оплати за свої послуги. При цьому третій рівень національної пенсійної системи фактично складається з недержавних пенсійних фондів, що мають однакові консервативні структури портфелів та відрізняються тільки за розміром оплати за надання ними послуг. Розміщення пенсійних активів у такі прості консервативні інструменти фінансового ринку можливе і без дорогого посередництва адміністраторів НПФ, зберігачів коштів та компаній із управління активами.

Зазначимо і те, що *найпоширенішими причинами виходу із пенсійного плану* є: високі вартість життя та рівень заборгованості, недоступність за ціною та недовіра до довгострокових інвестицій. Ще однією із важливих причин є відсутність стимулів (для прикладу, внесків з боку держави або роботодавця).

Як відомо, *метою недержавного пенсійного страхування (третього рівня)* є доповнення солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (першого рівня), а отже, забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію. В Україні за такого рівня чистий коефіцієнт заміщення пенсією чистої середньої заробітної плати (після її оподаткування), із якої сплачені пенсійні внески, постійно зменшується у зв'язку із демографічними тенденціями, тож Кабінет Міністрів України повинен запропонувати належні стимули, які спонукатимуть людей заощаджувати на пенсію, водночас вживаючи заходів для усунення всіх наявних недоліків і забезпечення макроекономічної стабільності й економічного зростання. На цей час недержавне пенсійне страхування (третій рівень), на жаль, не заохочує громадян до ефективних заощаджень на пенсію, оскільки воно надто дороге і не забезпечує належного інвестиційного доходу. Участь громадян у ній мізерна, сприйняття більшістю населення – негативне. На короткострокову перспективу, зважаючи на час, що потрібен для розвитку ринків капіталу та розробки надійних фінансових інструментів для безпечного інвестування пенсійних активів, уряду потрібно розглянути можливість запровадження автоматичних індивідуальних накопичувальних і добровільних пенсійних рахунків у відповідних банківських установах. Кабінетом Міністрів України теж можуть бути створені нові державні фінансові інструменти із захистом від інфляції, номінал яких коригуватиметься відповідно до індексу споживчих цін. У більш довгостроковій перспективі він мав би розглянути реальність можливості запровадження належного автоматичного зарахування осіб до накопичувальної пенсійної системи другого рівня після реформування ринку капіталу.

Водночас Уряд повинен більше уваги приділяти нагальній потребі підвищення фінансової обізнаності громадян шляхом надання для них фінансової інформації та просвіти, для того, щоб вони знали про пенсійні заощадження та варіанти підвищення рівня їх фінансового добробуту на пенсії. Така просвіта матиме на меті змінити ставлення та поведінку населення до заощаджень, яку потрібно було б запроваджувати ще із середньої школи.

Здійснене дослідження показує, що низькі показники діяльності пенсійних фондів спричинені багатьма причинами, у тому числі:

- ✦ відсутністю інформації про існування недержавних накопичувальних пенсійних програм і недержавних пенсійних фондів та про їх важливість;
- ✦ відсутністю надійних фінансових інструментів та розвинутого ринку капіталів;
- ✦ нерозумінням населенням потреби в заощадженні на свою пенсію, низьким рівнем його доходів і несприятливою макроекономічною ситуацією.

Проте великою мірою проблема полягає в самих пенсійних фондах, які в Україні дуже дорогі для учасників, позаяк щороку стягують на оплату послуг біля 14,0% накопиченого пенсійного капіталу.

Результати проведеного дослідження свідчать і про те, що *базовою основою для функціонування третього рівня пенсійної системи України є недержавне пенсійне страхування, яке за своєю суттю та характерними рисами становить добровільну форму накопичувального пенсійного страхування та є важливою складовою сучасних моделей багаторівневих систем пенсійного забезпечення громадян [5]. Якщо звернути увагу на зарубіжний досвід, то, наприклад, держави – члени Організації економічного співробітництва та розвитку уже багато років успішно використовують багаторівневі системи пенсійного забезпечення громадян, до складу яких входять функціонуючі на принципах накопичувального пенсійного страхування, у тому числі добровільного, підсистеми [18]. Важливе значення для ефективного функціонування накопичувального пенсійного страхування в таких багаторівневих пенсійних системах має відповідне законодавче забезпечення, однак в Україні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність недержавного пенсійного страхування, потребують суттєвого вдосконалення, а потрібні для впровадження обов'язкового державного пенсійного страхування законодавчі документи – дуже детального пророблення [4].*

ВИСНОВКИ

Належить зазначити, що добровільне накопичувальне пенсійне страхування сьогодні не користується значною популярністю в населення – недержавні пенсійні фонди в Україні залишаються дуже дорогими для своїх учасників, оскільки кожного року знімають за оплату послуг частину накопиченого пенсійного капіталу, до того ж не розкриваючи ці витрати учасникам належним чином та у зрозумілій формі. Водночас варто наголосити

і на тому, що на вітчизняному ринку недостатньо широкий вибір інвестиційних інструментів, тож **вважаємо**, що добровільне недержавне накопичувальне пенсійне страхування, на принципах якого ґрунтується система недержавного пенсійного забезпечення, є у нашій державі ще недостатньо розвиненим, а його частка в забезпеченні осіб пенсійного віку додатковими фінансовими ресурсами не є значною. Проте воно і до цього часу все ще залишається *соціально значущим і стратегічно необхідним*, оскільки це джерело додаткових пенсійних виплат для громадян, яке здатне мінімізувати негативний вплив шкідливих демографічних і пов'язаних із погіршенням загальноекономічної ситуації в Україні ризиків.

Водночас недержавне пенсійне страхування стало належною передумовою для збереження достойного рівня життя українських громадян за досягнення ними пенсійного віку та є дуже надійним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів, які потрібні для економічного розвитку нашої держави. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Закон України «Про пенсійне забезпечення» (зі змін. та доп.) від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (зі змін. і доп.) від 9 липня 2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (зі змін. і доп.) від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
4. Зварич О. І., Волошин В. В. Законодавчі передумови впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. № 20. Т. 1. С. 327–344. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.20.327-344>
5. Зварич О. І., Волошин В. В. Сутність та характеристика накопичувального пенсійного страхування як важливої складової сучасної моделі системи пенсійного забезпечення. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions»* (м. Дніпро, 8–9 червня 2023 р.). Дніпро. 2023. С. 151–154.
6. Бабушкін А. І., Светлова Г. Р. Формування соціально-економічного інституту недержавного пенсійного забезпечення населення України. *Вісник інженерної академії України*. 2012. № 3–4. С. 291–295.
7. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Київ : Олан, 2004. 312 с.

8. Пенсійна система : підручник. 4-те вид., доп. і перероб. / Грушко В. І., Скулиш Ю. І, Лаптев С. М. та ін. Київ, 2019. 512 с.
9. Лондар С. Л., Лондар Л. П. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 9. С. 45–58. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_11_09_045_uk.pdf
10. Мальований М. І. Стан та проблеми розвитку системи недержавного пенсійного страхування в Україні. *Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету*. 2009. Вип. 72. Ч. 2. С. 19–29.
11. Науменкова С. В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. Київ : Знання, 2010. 66 с.
12. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Липень 2019. Київ, Україна. URL: https://knpf.bank.gov.ua/dl/nedержavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf
13. Пищуліна О. М., Коваль О. П., Бурлай Т. В. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. *Світовий досвід та українські реалії*. Київ : Заповіт, 2017. 456 с. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
14. Пенсійна реформа в Україні: напрямки реалізації: колективна монографія / за ред. Лібанової Е. М. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2010. 270 с.
15. Аналіз ринку: аналітичні дані щодо ринку накопичувального пенсійного забезпечення. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>
16. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
17. Пенсійний фонд України. Портал електронних послуг. URL: <https://portal.pfu.gov.ua>
18. Зварич О. І., Волошин В. В. Зарубіжний досвід використання накопичувального пенсійного страхування у національних системах пенсійного забезпечення громадян. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 14. С. 636–667. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-636-667](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-636-667)

REFERENCES

- “Analiz rynku: analitychni dani shchodo rynku nakopychualnoho pensiinoho zabezpechennia” [Market Analysis: Analytical Data on the Accumulated Pension Market]. *Natsionalna komisiia z tsinnykh paperyv ta fondovoho rynku*. <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5>
- Babushkin, A. I., and Svetlova, H. R. “Formuvannia sotsialno-ekonomichnoho instytutu nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia naselennia Ukrainy” [Formation of the Socio-economic Institute of Non-state Pension Provision of the Population

- of Ukraine]. *Visnyk inzhenernoi akademii Ukrainy*, no. 3-4 (2012): 291-295.
- Boiko, M. D. *Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy* [Law of Social Security of Ukraine]. Kyiv: Olan, 2004.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Hrushko, V. I. et al. *Pensiina systema* [Pension System]. Kyiv, 2019.
- [Legal Act of Ukraine] (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
- Londar, S. L., and Londar, L. P. "Perspektyvy rozvytku nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini" [Prospects for the Development of Non-state Pension Provision in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (2011): 45-48. https://finukr.org.ua/docs/FU_11_09_045_uk.pdf
- Malovanyi, M. I. "Stan ta problemy rozvytku systemy nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini" [The State and Problems of the Development of the Non-state Pension Insurance System in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu*, vol. 2, no. 72 (2009): 19-29.
- "Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini: otsinka ta rekomendatsii. Proekt USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru»" [Non-state Pension Provision in Ukraine: Assessment and Recommendations. USAID project "Transformation of the Financial Sector"]. July 2019. Kyiv, Ukraina. https://knpf.bank.gov.ua/dl/nederzhavne_pensiine_zabezpechennia_v_ukraini_otsinka_ta_rekomendatsii_Text.pdf
- Naumenkova, S. V. *Nederzhavne pensiine zabezpechennia v Ukraini* [Non-state Pension Provision in Ukraine]. Kyiv: Znannia, 2010.
- Pensiina reforma v Ukraini: napriamky realizatsii* [Pension Reform in Ukraine: Implementation Directions] / ed. by E. M. Libanova. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2010.
- Pensiinyi fond Ukrainy. Portal elektronnykh posluh. <https://portal.pfu.gov.ua>
- Pyshchulina, O. M., Koval, O. P., and Burlai, T. V. "Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoi reformy v Ukraini. Svitovyi dosvid ta ukraiynski realii" [Financial, Social and Legal Aspects of Pension Reform in Ukraine. World Experience and Ukrainian Realities]. Kyiv : Zapovit, 2017. <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>
- Zvorych, O. I., and Voloshyn, V. V. "Sutnist ta kharakterystyka nakopychualnoho pensiinoho strakhuvannia yak vazhlyvoi skladovoi suchasnoi modeli systemy pensiinoho zabezpechennia" [The Essence and Characteristics of Accumulative Pension Insurance as an Important Component of the Modern Model of the Pension System]. *Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions*. Dnipro, 2023. 151-154.
- Zvorych, O. I., and Voloshyn, V. V. "Zakonodavchi peredumovy vprovadzhennia oboviazkovoho nakopychualnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini" [Legislative Prerequisites for the Implementation of Mandatory Accumulative Pension Insurance in Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 1, no. 20 (2024): 327-344. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.1.20.327-344>
- Zvorych, O. I., and Voloshyn, V. V. "Zarubizhnyi dosvid vykorystannia nakopychualnoho pensiinoho strakhuvannia u natsionalnykh systemakh pensiinoho zabezpechennia hromadian" [Foreign Experience of Using Accumulative Pension Insurance in National Citizen Pension Systems]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, no. 14 (2023): 636-667. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-636-667](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-636-667)